

Priváttulajdon, állami tulajdon az energetikában

A Szimpózium azt a kérdéskört járja körül, hogy az energetikában az egyes tulajdoni formáknak mik az előnyei és hátrányai, van-e egyértelműen gazdaságilag előnyös tulajdoni forma?

A kérdésre mind Magyarországon mind Európában közgazdász körökben van egy előítéletes, meggyökeresedett válasz és vélekedés: az állam rossz gazda. A priváttulajdon gondolatához hozzátapadt a hatékonyabb gazdálkodás, és ezek szinte szinonimákká váltak.

Az elmúlt két évtizedben erősödött az előítéletesség, az utóbbi néhány évben viszont elsősorban a tudósi szintű közgazdasági szakirodalomban csökkent. A véleményalkotást mindig befolyásolta az, hogy ki melyik közgazdasági iskolához tartozónak vallja magát.

A befektetői gondolkodás természetesen a priváttulajdon fölényét vallja. A tudós elfogulatlanul mérlegel, definiálja a problémát, elemzi a feltételeket és ezt követően hasonlít össze és hoz ítéletet.

A kategorikus válaszadás többnyire helytelen. A legnagyobb hiba, amit elkövethetünk, a dichotóm válasz, az igen vagy nem.

A vitázó felek elbeszélnek egymás mellett, a viták szemantikailag és fogalmilag többnyire más mederben folynak.

A világgazdaság jelenleg követett és forszírozott működési módja az ún. washingtoni konszenzus receptjén alapul, amely ellentmondást nem tűrően a szolgáltatások, a tőke és a munkaerő akadálytalan szabad áramlását követeli a deregulációval együtt.

Az energetika legtöbb ágazatában az ún. hálózatos energiaellátás van jelen, amelyek természetes monopóliumot képeznek. A természetes monopóliumokat érintően még a szélsőséges liberális gondolkodás is elfogadja a reguláció és az árszabályozás szükségességét.

Az állami monopólium magánmonopóliumra történő cseréje – Stiglitz szerint – megfelelő ellenőrzési rendszer nélkül a kizsákmányolás még könnyörtelenebb formáját hozza magával. Az állami monopóliumnak magánmonopóliumra váltása: több mint bűn, hiba. Bűn, mert a versenyelvű piacgazdaság ethoszát helyezi pályán kívülre, a befektető vállalkozó verseny nélkül jut profithoz, amely természeténél fogva kikerül az ágazatból és más befektetési piacon juttatja a vállalkozót jogtalan versenyelőnyhöz. Hiba, mert gazdaságilag sem hatékony, a vállalkozó elkényelmesedik, nem racionalizál, nem fejleszt.

A problémát akkor egyértelműsítjük, ha matematikai, döntéelméleti fogalmi rendszerbe ültetjük.

Legyen adott egy energetikai rendszer, adott műszaki-technikai, technológiai feltételekkel, körülményekkel, amelyek egy része ismert, feltárt, más részük nem ismert, nem dokumentált, de feltehetően jelen van.

A privát tulajdonos akkor cselekszik racionálisan, ha értékesítési árait – amelyek többnyire hatóságilag szabályozottak – áregyeztetésekkel maximálni igyekszik. A költségei tekintetében a minimumra törekszik. Az ellátásbiztonságra pedig a szükséges és elégséges szintet definiálja, amely vagy a fogyasztó által megkövetelt alsó korlát, vagy esetleg optimalizált érték.

A feladat célfüggvénnyel irányított és mellékfeltételekkel korlátozott ún. sztochasztikus optimalás. Sztochasztikus, mert valószínűségi térbe helyezett alapadatokkal, döntésekkel és prognosztizált körülményekkel írható le a feladat. De nem biztos, hogy jól dokumentált. A valószínűségi tér sem teljes, ismeretlen jövőbeli eseményekre nem értelmezhető valószínűség. A döntési változó halmaza sem feltételül feltárt, hanem a rendszeradatok és körülmények analízisének mélységétől függ.

Állami illetve közösségi üzemeltetés számára a feladat egyik része ugyanez. A racionális indíték nála is az, hogy a költségeit minimalizálja. Az értékesítési díjak megállapítása pedig egyrészt hatósági egyeztetések eredménye, másrészt lokális, szociális és választói érdekek függvénye.

A rendszeranalízis módszere és a rendszer optimális célfüggvénye mindkét tulajdoni formában ugyanaz. Ennek elvégzése a tulajdonosi motiváltságtól, szakértelemtől, felismeréstől, intelligenciától és a ráfordított pénztől függ. Az információk megszerzése pénzbe kerül. A szakértői munka eredményessége, a szakértői felkészültségtől, képzettségtől, gyakorlattól függ. E tekintetben nem lehet egyértelműen állást foglalni a tulajdonosi elvárásokban valamelyik fél javára.

Hálózatos természetes monopólium, külföldi tulajdonos esetén, intelligens tulajdonosi irányítás mellett, a profitmaximálást érvényesítve akár károsabb is lehet, mint állami tulajdonlás. A profit kiáramlik az országból.

Tapasztalataim szerint egy valódi rendszerelvű, egzakt, gazdaság-matematikailag alátámasztott rendszeranalízis és -optimalás mind az állami, mind a privát tulajdonú üzemeltetési formában többnyire elmarad. Az üzemeltetők ilyen tekintetben mindkét oldalon ismerethiányosak és motiválatlanok.

Állami tulajdonlás esetén a költséghatékonyság precíz elemzésének elmaradása esetén a lokális költségkiáramlás akár a helyi vásárlóerő megnövekedését eredményezheti és a munkanélküliségre kedvező hatású.

Tekintsük át röviden a kérdéskörrel kapcsolatos hazai és külföldi véleményeket. Scheiring, Boda, Schiffer, Ámon, Magas stb. alapvetően elhibázottnak tartják a magyar energetika ismert arányú privatizációját, amelynek mértéke egyedülálló Európában.

A privatizációt nemzetközi kényszernek tekintették, amelynek élharcosai az IMF, a Világbank, a WTO, GATS stb., amelyek hatalmas állami befolyással munkálkodtak a privatizáció támogatásán, miközben az IMF állítja, hogy a közszféra mindig olcsóbban jut hitelhez, mint a privátszféra.

A gazdasági fejlődés követelményeként a neoliberalizmus közpolitikai programja, a washingtoni konszenzus világszerte háttérbe szorult. Helyébe a jó kormányzás, az intézményi környezet megteremtése, a megfelelő időzítés és fokozatosság, az alapvető jogok biztosítása és a minőségi közszolgáltatások hangsúlyozása került.

Sajnos Magyarországon e párbeszéd és vele együtt a washingtoni konszenzus átértékelése lényegében elmaradt.

A washingtoni konszenzusra épített neoliberális globalizáció kora nem váltotta be a támogatói által hozzá fűzött reményeket.

Scheiring Gábor írja:

Az állampolgárokat nem degradálhatjuk kizárólag fogyasztóvá. Először is, mert állampolgárként egyenlők vagyunk, fogyasztóként nem. Állampolgárként én vagyok a munkáltató, jogom van részt venni a döntéshozatalban. A piacon pusztán fogyasztó vagyok, aki nem vehet részt alanyi jogon a döntéshozatalban, csak és kizárólag a nem vásárlással szavazhat.

Nyilvánvaló ugyanakkor, hogy a magánbefektetők csak igen korlátozottan jelentenek megoldást a közszolgáltatások forráshiányára. A magánbefektetői forrás drágább. A befektető ugyanis – érthető módon – szeretné visszakapni a pénzét, továbbá hasznot (profitot) is akarnak realizálni.

Nemcsak a közgazdaságtan elmélete, de számos valós példa is bizonyítja, hogy megfelelő szabályozórendszer nélkül a közszolgáltatások piacosítása drámai következményekhez vezet.

A közszolgáltatásokra azonban még inkább igaz, hogy hatékony állami szabályozó rendszer (törvények és ellenőrző hatóságok) nélkül a piac nem a társadalom érdekében működik.

Rengeteg kutatás bizonyítja, hogy a közjavak előállítását és menedzselését a társadalom, illetve a helyi közösségek önszerveződő módon is képesek hatékonyon és fenntarthatóan megoldani piaci vagy állami beavatkozás nélkül.

A privatizáció hívei egy idealizált piacot hasonlítanak össze egy pesszimistán ábrázolt politikával, amiből nem nehéz ez utóbbira nézvést lesújtó következtetéseket levonni.

Stiglitz mondja:

A privatizáció, ha nem jár együtt versenypolitikával és kellő odafigyeléssel, hogy a monopóliumok ne élhessenek vissza a helyzetükkel, magasabb, nem pedig alacsonyabb fogyasztói árakhoz vezethet.

A piac még a legfejlettebb országokban is merőben másként működik, mint ahogyan azt a „tökéletes piac” elmélete diktálná. Az önszabályozó piac eszméje nem több pusztán hittételnél.